

Mi köze van a fikcionalizmusnak a fikcióhoz?*

DOI: <https://doi.org/10.70510/mfsz.22307>

Tanulmányunkat Kelemen János emlékének ajánljuk. Az elmúlt évtizedekben sokat beszélgettünk Jimmyvel – változatos helyszíneken: doktori szemináriumokon, konferenciák szünetében vagy informális környezetben, a lakásán vagy valamelyik törzshelyén üldögélve – az elméleti fogalmak és a valóság viszonyáról. A fikció kérdése is gyakran szóba került közöttünk: vajon mitől válik egy nyelvi megnyilatkozás fiktívvé, azaz mi ruházza fel a kimondott mondatainkat a fikcionalitás tulajdonságával? A két témáról *együtt* azonban soha nem beszélgettünk.

Ennek legalább két oka volt. Egyfelől az az ötlet, hogy bizonyos diskurzusokat – a matematika, a lehetséges világok fogalmát használó filozófiai elméletek, a moralitás vagy épp a „népi pszichológia” diskurzusát – fikcionalista módon lehetne és kellene értelmezni, csak nemrégiben terjedt el az analitikus filozófiában. (Bár az érintett szerzők, ahogy lenni szokott, hamar megtalálták az „előfutáraikat”, saját álláspontjuk filozófiatörténeti előzményeit.) Jimmy figyelme utolsó éveiben már más irányba fordult; az analitikus filozófia belső vitái nem igazán keltették fel az érdeklődését. Másfelől mind a mai napig ritkán szokás feltenni azt a kérdést, hogy ha egyszer a fikcionalista értelmezés magáról a fikcióról kapta a nevét, akkor mégis mi köze van a fikcionalista módon interpretált diskurzusoknak magukhoz a narratív fikciókhoz.

Tanulmányunkban ezzel a kérdéssel foglalkozunk. Meg vagyunk róla győződve, hogy ha visszatekerhetnénk az idő kerekét, s folytathatnánk a megszakadt párbeszédet Jimmyvel (doktori szemináriumokon, konferenciák szünetében, a lakásán vagy valamelyik törzshelyén üldögélve), felcsigázná az álláspontunk. Talán – *talán!* – még igazat is adna nekünk.

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült (Bárány Tibor).

I. MIT ÁLLÍTANAK A FIKCIONALISTÁK?

A fikcionalista elméletek arról szeretnének meggyőzni bennünket, hogy egyes filozófiai szempontból izgalmas (és gyakran elemzett) diskurzusok a szó szoros értelmében fikcionális természetűek. Amikor a matematikusok számokról mint absztrakt tárgyokról beszélnek, a filozófusok különböző lehetséges világokra hivatkoznak (például a modális állítások igazságfeltételeinek meghatározása során), a hétköznapi cselekvők népi pszichológiai kategóriák segítségével mentális állapotokat tulajdonítanak más személyeknek, vagy morális szempontból értékelik mások tetteit és jellemét, akkor *fikciókat* vezetnek elő. Pontosabban: megnyilatkozásaik már meglévő – tudományos, filozófiai vagy éppenséggel „mindennapos” – fikciókra támaszkodnak, azok keretén belül értelmezendők. Ezek a tudományos, filozófiai és „népi pszichológiai” fikciók pedig releváns módon hasonlítanak a mindannyiunk számára ismerős narratív fikciókhoz; vagy maguk is azok.

Tanulmányunkban megmutatjuk: valójában nem állnak fenn olyan releváns hasonlóságok a fikcionalista módon értelmezett diskurzusok és a narratív fikciók között, amelyek elméleti szempontból érdekessé tennék ezt az analógiát. Épp ellenkezőleg: oly szembeötlő különbségekkel van dolgunk, hogy – kevés kivételtől eltekintve – kimondottan félrevezető a kiválasztott diskurzusokat fikcionalista keretben interpretálni. Nem az a célunk, hogy megmutassuk: ezek az elméletek ténylegesen hamisak vagy implauzibilisek. Hanem az, hogy rávilágítsunk: a fikcionalista teóriák – szemben azzal, amit önmagukról állítanak – valójában *nem* mutatják meg, hogy a kiválasztott diskurzusok kvázi-fikcionális természetűek lennének.

A fikcionalisták körében többé-kevésbé konszenzus uralkodik abban a kérdésben, hogy mikor tekinthetünk egy diskurzust fikcionálisnak – habár a pontos megfogalmazásokat, a terminológiát, a feltételek számát illetően előfordulnak kisebb-nagyobb hangsúlybeli eltérések.¹ Mi az alábbi négy, egyenként szükséges és együttesen elégséges feltétellel fogunk dolgozni. Egy diskurzust a fikcionalista értelmezés szerint akkor és csak akkor nevezhetünk fikcionálisnak, ha teljesíti a következő feltételeket:

¹ Lásd például: Kroon és mtsai. 2019. 92–98. A szerzők „hivatalosan” csak három feltételt adnak meg: a propozicionalitás, a pótolhatatlanság és a kvázi-fikcionalitás feltételét (némi más elnevezésekkel). Az elkötelezetlen beszédmód feltételéről – amelyet úgy fogalmaznak meg, hogy a beszélő számára „másodosztályú kérdés” a megnyilatkozás igazsága vagy a referencia létezése [*truth relegation, existence relegation*]) – azt gondolják, hogy benne foglaltatik a másik három feltételben, vagy levezethető a kvázi-fikcionalitásból. Ugyanakkor más helyütt (például Kroon és mtsai. 2019. 206–207) a szerzők önálló feltételként kezelik az elkötelezetlen beszédmód feltételét. Szerintünk ez utóbbi jobb megoldás, ezért mi is e mellett döntöttünk.

1. *Propozicionalitás*: a diskurzus mondatai propozicionális tartalommal bírnak, és ezek a propozíciók az igazság várományosai – azaz értékelhetők abból a szempontból, hogy aktuálisan igazak-e vagy sem.
2. *Elkötelezetlen [non-committal] beszédmód*: a diskurzus mondatainak kimondása révén a használók nem kötelezik el magukat a mondat által kifejezett propozíció igazsága mellett.
3. *Pótolhatatlanság*: a diskurzus nem pótolható, vagy legalábbis nem kívánatos, hogy eltűnjön a kommunikációs gyakorlataink közül.
4. *Kvázi-fikcionalitás*: a diskurzus résztvevőinek megnyilatkozásai releváns módon hasonlítanak a narratív fikciókban szereplő (vagy a narratív fikciók tartalmi elemeiről szóló) megnyilatkozásokhoz; illetve a szóban forgó diskurzus maga is teljes jogú narratív fikció.²

A feltételek nem teljesen függetlenek egymástól. Ha egy elmélet nem teljesíti a propozicionalitás feltételét, akkor automatikusan nem teljesíti az elkötelezetlen beszédmód és a kvázi-fikcionalitás feltételét sem. (Előbbit azért nem, mert ha az elmélet szerint a diskurzus mondatainak nincs propozicionális tartalma, akkor értelemszerűen nem lehet igaz, hogy a beszélők *nem* kötelezik el magukat a kifejezett propozicionális tartalom igazsága mellett. Utóbbit pedig azért nem, mivel a narratív fikcióknak nyilvánvalóan *van* propozicionális tartalma: a történetmesélés fogalma előfeltételezi, hogy a beszélő kifejez bizonyos propozíciókat – azokat, amelyek a történet tartalmát alkotják.) A pótolhatatlansági feltétel viszont mindhárom másik feltétel tagadásával összefér.

Vizsgáljuk meg részletesebben a feltételeket! Az első, a propozicionalitási feltétel azt fogalmazza meg, hogy a diskurzus mondatainak kimondásával a beszélők propozíciókat fejeznek ki, amelyekkel kapcsolatban értelmesen felvethető az (aktuális) igazság kérdése. A propozíciók pedig annak függvényében lesznek igazak, hogy fennállnak-e a világban azok a tények, amelyeket a propozíció sajátos módon reprezentál. A feltétel alapján nem nevezhetünk fikcionalista elméletnek egy olyan teóriát, amely a kiválasztott diskurzus mondatait az érzelmkifejezés pusztá eszközeként értelmezi (ilyenkor a mondatoknak nincs propozicionális tartalmuk), vagy valamiféle felszólításnak tekinti őket (mely esetben a mondatok propozicionális tartalmához a kimondás pillanatában nem tartozik meghatározott aktuális igazságérték).

A második feltétel arról szól, hogy a diskurzus résztvevői e mondatokat kimondva nem állítják a mondatok által kifejezett propozíciókat, legfeljebb *kvázi-állítják* őket. A kvázi-állítás sajátos illokúciós aktus: végrehajtásának – az ál-

² Utóbbi esetben azért beszélhetünk mégis *kvázi-fikcionalitás*ról, mert a kérdéses fikcionalista elméletek szerint a szóban forgó diskurzus résztvevői nem (vagy nem feltétlenül) ismerik fel a beszédmód fikcionalitását – azaz nem realizálják, hogy megnyilatkozásaikkal voltaképpen narratív fikciókat vezetnek elő.

lításaktus végrehajtásával szemben – nem feltétele, hogy teljesüljön a searle-i őszinteségi feltétel (Searle 1969/2009. 78). Amikor a beszélő kvázi-állítja, hogy p , ezzel nem kötelezi el magát amellett, hogy igaznak tartja a kimondott mondat propozicionális tartalmát – egyezővel amellett, hogy elhiszi p -t. Ugyanezt Grice terminológiájával is megfogalmazhatjuk: ilyen esetekben a beszélő valójában nem *mondja*, hogy p , hanem csak *úgy tesz*, *mintha azt mondaná*, hogy p – tehát a mondat kimondása révén nem fejezi ki azt a szándékát, hogy a hallgató elhiggye, hogy p , vagy elhiggye azt, hogy a beszélő elhiszi, hogy p (Grice 1989/2011. 34–35, 37–38). A hallgató oldaláról megragadva a dolgot: ha a hallgató elfogadja a kvázi-állított mondatot, ezt nem azért teszi, mert elhiszi, hogy p .³ A második feltételt tehát egyaránt megfogalmazhatjuk a beszélőre vonatkozóan: a beszélő a mondat kimondásával nem kötelezi el magát a kifejezett propozíció aktuális igazsága mellett – és a hallgatóra vonatkozóan is: a hallgató nem az „azt hiszem, hogy” [*belief*] mentális attitűdjével viszonyul a mondat kimondása révén kifejezett propozícióhoz.

A harmadik, pótolhatatlansági feltétel azt állítja: annak ellenére, hogy a résztvevők (bizonyos értelemben) nem „komolyan” használják a diskurzus mondatait, mégsem volna helyes vagy lehetséges a diskurzust felszámolni vagy valamilyen másik beszédmóddal helyettesíteni. Tudniillik az eredeti diskurzus fenntartása *hasznos következménnyel* jár; vagy pedig olyan mélyen beépült mindennapos kommunikációs gyakorlatainkba, hogy gyakorlatilag (pszichológiai okokból) *lehetetlen* megszabadulni tőle.

Végül pedig a kvázi-fikcionalitás feltétele annyit mond ki, hogy a kiválasztott diskurzus lényegét tekintve a regényekhez, drámákhoz, viccekhez stb. hasonló, ezért helyesen tesszük, ha magát a kiválasztott diskurzust is fikcióként értelmezzük – vagy legalábbis a diskurzus működését a narratív fikciókhoz kötődő nyelvhasználat mintájára elemezzük.

Miért gondolják a fikcionalisták, hogy mind a négy feltételre szükség van? A gondolatmenet rekonstrukcióját érdemes a második feltétellel kezdeni. A fikcionalisták általában úgy érvelnek, hogy mindenekelőtt rámutatnak: a kiválasztott diskurzusok tárgyát képező entitások létezése komoly ontológiai vagy episztemikus aggályokat vet fel. És ezek megalapozott aggályok: sokak szerint minden okunk megvan kételkedni benne, hogy léteznének olyasfajta absztrakt entitások, mint amilyenekre a matematika nyelvén szokás utalni (a számok neveivel és különböző függvénykifejezésekkel); vagy hogy tényleg részét képeznék a világnak az állítólagos morális értékek, amelyekről igaz állításokat igyekszünk megfogalmazni, mikor etikai kérdéseken töprengünk. Röviden: jó okunk van kétségbe vonni a kiválasztott diskurzus tárgyaként szolgáló entitások létezését – vagy legalábbis azt a meggyőződésünket, hogy igazoltan hihetünk a létezés-

³ Lásd Kalderon fikcionalizmus-definícióját (Kalderon 2005. 112).

sükben. Mindebből kiindulva a legtöbb fikcionalista a metafizikai antirealizmus álláspontját választja a megfelelő entitástípussal kapcsolatban.

Ugyanakkor – ellentétben más antirealista elképzelésekkel, például az elmefilozófiai eliminativizmussal vagy a metaetikai hibaelmélettel – a fikcionalisták nem gondolják, hogy a szóban forgó diskurzus résztvevőinek megnyilatkozásai „hibásak” vagy teljes egészében elvetendőek lennének. A fikcionalisták ugyanis meg vannak róla győződve, hogy a diskurzus résztvevői minden látszat ellenére valójában *nem kötelezik el magukat* a kérdéses entitások létezése mellett, tehát még hallgatólagosan sem foglalnak állást az absztrakt tárgyakra és morális értékekre (stb.) vonatkozó ontológiai vagy ismeretelméleti kérdésekben. A fikcionalisták ajánlata világos: ha „elkötelezetlen” beszédmódként értelmezzük a kiválasztott diskurzusokat, elkerülhetjük, hogy nehezen védhető ontológiai állásfoglalásokat tulajdonítsunk a diskurzus résztvevőinek.⁴

Így már érthető, milyen szerepet tölt be az érvelésben a harmadik, pótolhatatlansági feltétel. A fikcionalisták éppen azért szeretnék „elkötelezetlen” beszédmódként leírni a kiválasztott diskurzusokat, mert úgy gondolják, hogy ezek a diskurzusok valamilyen értelemben *hasznosak* vagy egyenesen nélkülözhetetlenek számunkra. Egyfelől nehéz elképzelni, hogyan boldogulnánk a matematika, a morális nyelvhasználat vagy épp a népi pszichológia nélkül. Másfelől a kérdéses diskurzusok fenntartásának számos nyilvánvaló előnye van. (Még akkor is, ha nem vagyunk meggyőződve a morális világrend vagy az absztrakt entitások létezéséről.) Az erkölcsi dialógus jótékony hatást gyakorolhat a békés társadalmi együttélésre; a matematikai eszközök és fogalmak használata pedig nagyban növeli a tudományos elméletek magyarázó- és kifejezőerejét.

Miért kell az első, propozicionalitási feltételt is felvennünk az elemzésbe? Azért, mert szeretnénk megkülönböztetni a fikcionalizmust azoktól a szintén antirealista elméletektől, amelyek szerint a kiválasztott diskurzusok mondatainak *nincs propozicionális tartalma*. (Ilyenek a metaetikai nonfaktualista vagy nonkognitivisták teóriái: az emotivizmus, a preskriptivizmus és az expresszizmus. Ezek abból indulnak ki, hogy a morális diskurzus mondatai nem rendelkeznek kognitíve értékelhető tartalommal; jelentésük másfajta, nem kognitív attitűdök kifejezésében áll.) Vagy a különböző instrumentalista tudományfilozófiai elképzelésektől, amelyek szerint a tudományos elméletek (bizonyos) állításai *nem az igazság várományosai*, mert a bennük szereplő teoretikus terminusok nem vonatkoznak közvetlenül a valóság megfelelő elemeire – viszont ezek a teóriák modellként, előrejelzési vagy számítási eszközökként nagyon is megállják a helyüket. Velük szemben a fikcionalisták ragaszkodnak hozzá, hogy habár a kiválasztott diskurzus résztvevői nem kötelezik el magukat a kimondott mondatok igazsága mellett, a mondatok igenis olyan propozíciókat

⁴ Lásd például Kroon és mtsai. 2019. 2. fejezet; Nolan és mtsai. 2005. 308.; Crane–Farkas 2022. 314; Wallace 2022. 27–29; Márton–Tózsér 2013; Márton–Tózsér 2022.

fejeznek ki, amelyeket meg lehet ítélni az aktuális igazságértékük szempontjából.

Ezen a ponton szembe kell néznünk egy bonyolult problémával, amelyre ezúttal csak röviden utalhatunk. A proposíciók és az (aktuális) igazságérték viszonyáról van szó. Mi fentebb megengedő módon határoztuk meg a pozicionalitás feltételét: az az elmélet teljesíti a feltételt, amely abból indul ki, hogy általában véve *van értelme* felvetni a kifejezett proposíciók igazságértékének kérdését (ezt értettük azon, hogy a proposíció „az igazság várományosa”) – *még akkor is*, ha az elmélet történetesen azt a választ adja a kérdésre, hogy a kifejezett proposíciók se nem igazak, se nem hamisak. Vajon meg kell-e követelnünk egy fikcionalista elmélettől, hogy olyan proposíciófogalommal dolgozzon (ilyen lenne például a russelli proposíciófogalom), amelynek értelmében minden proposíció határozottan igaz vagy hamis? Vagy megengedhetjük, hogy a fikcionalista elmélet a fregei vagy neo-fregeánus úton járjon, és azt állítsa: amennyiben a kiválasztott diskurzus mondatai olyan kifejezéseket tartalmaznak, amelyeknek nincs aktuális referenciája, akkor a kifejezett proposíciónak nincs igazságértéke (azaz se nem igaz, se nem hamis)? A szakirodalom tudomásunk szerint ritkán foglalkozik ezzel a kérdéssel, ami teljesen érthető, hiszen a fikcionalista elméleteknek éppen az a legfőbb motivációja, hogy a kiválasztott diskurzusokat a fenti második, elkötelezetlenségi tézisre hivatkozva „mentesítsék” a hamis vagy nehezen védhető ontológiai állásfoglalásoktól – és ehhez képest másodlagos kérdés, hogyan adunk számot a diskurzus mondatainak tényleges szemantikai tulajdonságairól. Azaz arról, hogy a diskurzus mondatai (a fikcionalista kereten „kívül” értelmezve) *hogyan tartalmazzák és hogyan fejezik ki* ezeket a hamis vagy nehezen védhető ontológiai állásfoglalásokat.

Mindazonáltal az elméletek klasszifikációját igenis befolyásolja ez a döntés. Gondoljunk egy olyan elméletre, amely a következőket állítja: (a) a kiválasztott diskurzus mondatainak van proposicionális tartalma, és ezek a proposíciók a fenti értelemben az igazság várományosai, azaz értelmesen megítélhetők az aktuális igazságértékük szempontjából, (b) a diskurzus mondatai igazságérték nélküli proposíciókat fejeznek ki, mivel a bennük szereplő elméleti terminusok nem jelölnek semmit az aktuális világban. (Az elképzelt elmélet tehát neo-fregeánus keretben elemzi az „üres” kifejezéseket tartalmazó mondatok igazságfeltételeit.) A mi osztályozásunk szerint ez az elmélet teljesíti a pozicionalitás feltételét, s így a fikcionalista teóriák közé tartozhat (amennyiben a másik három feltételnek is megfelel). Ha szigorúbb pozicionalitás-kritériummal dolgoznánk – „...és ezek a proposíciók értékelhetők abból a szempontból, hogy aktuálisan igazak-e *vagy hamisak*” –, akkor az elmélet nem teljesítené a pozicionalitási feltételt, ezért nem nevezhetnénk fikcionalistának.

Mindez a látszat ellenére nem merő szőrszálhasogatás. Azért kellett felvetnünk az aktuális igazságérték hiányának kérdését, és azért döntöttünk a pozicionalitási feltétel megengedőbb változata mellett, nehogy már a kezdetek

kezdetén elvágjuk a fikcionalista módon értelmezett diskurzusok és a narratív fikciók diskurzusa közti analógia lehetőségét. Több kortárs fikcióelmélet is úgy elemzi ugyanis a fiktív szövegek mondatait (a narrátor, az implicit szerző vagy a szereplők fiktív megnyilatkozásait), mint amelyeknek *nincs aktuális igazságértékük*.⁵ Ez a felfogás ráadásul az intuícióinkkal is összhangba hozható. Ha egyszer pontosan tudjuk, hogy a narratív fikciók diskurzusa nem tartozik a tényállító diskurzusok közé (legalábbis ami a szövegben végrehajtott beszédaktusokat illeti), akkor épp annyira indokolt lehet azt gondolnunk, hogy e diskurzus mondatai nem rendelkeznek igazságértékkel, mint azt, hogy minden regény minden fiktív tartalmú mondata a szó szoros értelmében véve *hamis*. Egy szó mint száz: ha kikötnénk, hogy csak az az elmélet lehet fikcionalista, amelyik határozott igazságértékkel ruházza fel a kiválasztott diskurzus során kifejezett propozíciókat, akkor az említett fikcióértelmezések alapján nyilvánvalóan implauzibilis volna a fikcionalista elméletek központi állítása, tudniillik hogy a kiválasztott diskurzus *hasonlít* a narratív fikciók diskurzusához. Ha nem akarjuk e tézis érvényességét a választott fikcióelmélet függvényévé tenni, akkor tehát meg kell engednünk, hogy a fikcionálisként értelmezett diskurzusok úgy teljesítsék a propozicionalitási feltételt, hogy közben nem rendelkeznek igazságértékkel a diskurzus mondatai által kifejezett propozíciókhoz.

És mi a szerepe az érvelésben a negyedik, kvázi-fikcionalitási feltételnek? Az, hogy a fikcióra hivatkozva különbséget tehessünk a kiválasztott diskurzusok és más olyan diskurzusok között, amelyek szintén teljesítik az elkötelezetlen beszédmód és a propozicionalitás feltételét (a pótolhatatlansággal együtt), mégsem olyanok, mint a narratív fikciók. Ilyen például az a kommunikációs gyakorlat, amikor feltevéseket fogalmazunk meg, és hipotéziseket vagy sejtéseket terjesztünk elő. De gondolhatunk akár a rutinszerűen elmormolt vigasztalásokra és a rituálisan ismételtgetett politikai szlogenekre is: ezekben az esetekben sem a beszélő, sem a hallgató nem hiszi el a kimondott tartalmat. Érdekes módon Bas van Fraassen konstruktív empirizmusa is ide tartozik: az elmélet – legalábbis egyes értelmezések szerint⁶ – teljesíti az első három feltételt, de nem értelmezhető fikcionalista elméletként. A konstruktív empirista elgondolás értelmében a természettudósok mondatai, amelyek megfigyelhetetlen elméleti entitásokról szólnak, ezen entításokra vonatkozó propozíciókat fejeznek ki; a természettudósok viszont nem állítják ezeket a propozíciókat, azaz nem kötelezik el magukat az igazságuk mellett. Van Fraassen elméletében mindazonáltal nyoma sincs a kvázi-fikcionalitásnak; a szerzőnek eszébe sem jut a tudományos nyelvhasználatot a narratív fikciókhoz hasonlítani. Akár helyes ez az értelmezés, akár nem, már maga a vita is arra utal, hogy a kvázi-fikcionalitás „központi alkotóeleme a fikcio-

⁵ Lásd Bonomi 2008. 5; García-Carpintero 2022. 308.

⁶ Lásd például Kroon és mtsai. 2019. 207–208; ezzel ellentétes értelmezéshez lásd Kalderon 2005. 108–110.

nalizmusnak, nem pedig szabadon választható lehetőség” (Kroon és mtsai. 2019. 207). Ahogy Joyce fogalmaz: a fikcionalizmus „nem csupán azt a negatív tézist foglalja magában, hogy a látszólag ontológiai elköteleződéssel járó megnyilatkozások valójában nem járnak ontológiai elköteleződéssel, hanem azt a pozitív (jóllehet homályos) tézist is, hogy ezek a megnyilatkozások lényegileg hasonló módon működnek, mint a jól ismert fikcionális diskurzus” (Joyce 2013. 520).

Az alábbiakban a mellett fogunk érvelni, hogy a forgalomban lévő legfontosabb fikcionalista elméletek nem képesek tartalommal feltölteni a kvázi-fikcionalitás feltételét. Ennek pedig részben az az oka, hogy a fikcionalisták által elemzett diskurzusok lényegi pontokon különböznek a narratív fikciók paradigmatis eseteitől. Ha igazunk van, akkor nem helyes eljárás a szóban forgó értelmezéseket „fikcionalistaként” leírni. Nem pusztán szóhasználati kérdésről van szó. Azt állítjuk, hogy a fikcionalista elemzésekben *felesleges* a fikció fogalmára hivatkozni, ugyanis a fogalom nem tölt be tényleges magyarázati szerepet az elméletben; továbbá némiképp *félrevezető* is.⁷

II. NARRATÍV FIKCIÓK ÉS FIKCIONÁLIS DISKURZUSOK

1. Az *ambiciózus* válasz

A fikcionalisták kétféle módon válaszolhatnak arra a kérdésre, hogy végső soron miben is áll a releváns hasonlóság a kiválasztott diskurzusok és a narratív fikciók paradigmatis esetei között. A *minimalista* válasz így hangzik: a kiválasztott diskurzusok *abban a tekintetben* hasonlítanak a narratív fikcióra, hogy szintén teljesítik a propozicionalitási feltételt (lásd: a regények, filmek, viccek stb. szövegét alkotó mondatoknak van propozicionális tartalmuk, és ezek a propozíciók megítélhetők az aktuális igazságértékük szempontjából), illetve az elkötelezetlen

⁷ Negatív tézistünket – tudniillik hogy a fikcionalisták által elemzett diskurzusok valójában nem hasonlítanak releváns módon a narratív fikciókra – valószínűleg a fikcionalista elméletek eredetének történeti elemzése is alátámasztja. Az a gondolat ugyanis, hogy egyes diskurzusokat, amelyek bizonyos típusú entitásokról szólnak, fikcionálisként kell értelmezni, jó eséllyel Bertrand Russell logikai atomista korszakának programadó elképzeléséhez kapcsolódik. Russell szerint azokat az állításokat, amelyek a tapasztalatban közvetlenül nem adott entításokra vonatkoznak, mindig érdemes a tapasztalatban közvetlenül adott entításokra vonatkozó logikai konstrukciókká alakítani: „Ahol csak lehetséges, logikai konstrukciókkal kell helyettesíteni a levezetett entításokat.” (Russell 1915/1976. 252.) Az ilyen konstrukciók ugyanakkor szükségképp magukban foglalnak halmazokra történő utalásokat is – márpedig Russell szerint a halmazok logikai *fikciók*, hiszen (ellentétben a halmazok konkrét elemeivel) számunkra nem adóttak a tapasztalatban. Valószínűleg a szerző ezen elgondolása érhető tetten később Rudolf Carnap konstruktivista felfogásában és Hans Reichenbachnak a *concretumok*, *illatumok* és *abstractumok* megkülönböztetésén alapuló koncepciójában is. A logikai konstrukciók és az *abstractumok* sajátos logikai fikciók – ám éppen e logikai jellegük miatt meglehetősen távol állnak a narratív fikcióktól. A szerzők szeretnék köszönetet mondani Ambrus Gergelynek ezért a filozófiatörténeti észrevételért.

beszédmód feltételét (lásd: a regények, filmek, viccek stb. narrátora vagy implicit szerzője nem kötelezi el magát a szövegben kifejezett proposíciók aktuális igazsága vagy hamissága mellett, a közönség tagjai pedig nem az „azt hiszem, hogy...” mentális attitűdjével viszonyulnak a szövegben kifejezett proposíciókhoz). És talán szintén (valamilyen értelemben) hasznos diskurzusokról van szó. Mindezen *túlmenően* azonban nem számolhatunk releváns hasonlóságokkal. A kvázi-fikcionalitási feltétel egyszerűen annyit mond, hogy a kiválasztott diskurzus – az első három feltételben meghatározott szempontból – hasonlít egy jól ismert és magas fokon konvencionalizálódott diskurzushoz: a narratív fikciók diskurzusához. Az *ambiciózus* válasz ennél többet állít: túl azon, hogy a kiválasztott diskurzusok megfelelnek a két (plusz egy) feltételnek, *további* releváns hasonlóságokat is felfedezhetünk köztük és a narratív fikciók paradigmatis esetei között.

Meglepő módon a fikcionalista szakirodalom nem bővelkedik ambiciózus válaszokban. A magunk részéről három ilyen válaszkísérletet ismerünk. Az első Demeter Tamás mentális fikcionalista elméletéhez kötődik. A szerző azt állítja, hogy a népi pszichológiai diskurzust egyfajta *narratív struktúra* jellemzi, akár csak a narratív fikciókat. A népi pszichológiai narratívák azt a célt szolgálják, hogy a beszélők

többé-kevésbé árnyaltan kifejezhessék a saját összetett és kevésbé differenciált érzelmi reakcióikat, és ezáltal olyan érzelmi reakciókat váltsanak ki a hallgatóságból, amelyek potenciálisan cselekvésre ösztönöznek. A *pszichológiai narratívák* elősegítik a társas érintkezésünket azáltal, hogy keretezik és finomhangolják a viselkedésre vonatkozó észlelésünket. (Demeter 2025. Kiemelés tőlünk.)

Ebben a tekintetben pedig a népi pszichológia szoros hasonlóságot mutat a narratív fikciókkal:

A népi pszichológia a mi értelmezésünk szerint több ponton is hasonló funkciót tölt be az életünkben, mint az irodalmi fikció. [...] A fikció olvasása gazdagítja a fogalmi eszköztárunkat, amelynek segítségével a világot és a többi embert megértjük; új érzésekkel és látásmódokkal ismertet meg minket; árnyaltabbá teszi azt, ahogyan másokhoz viszonyulunk, és elmélyíti az önmegértésünket. A hagyományos fiktív történetek mindezt narratívák segítségével valósítják meg. (Demeter 2025.)

Még ha az elemzés helyes is, nagyon nehéz lenne a fikcionalista elméletek összes esetére alkalmazni. A népi pszichológia (és esetleg a különböző etikai elméletek) fogalmait időnként valóban arra használják a beszélők, hogy *narratív magyarázatát* adják más személyek viselkedésének – ilyenkor a mentálisállapot-tulajdonítások (és a dilemmatis döntéshelyzet értelmezéséhez szükséges morális értékelések) tényleg narratív struktúrába szerveződnek. A matematikai

diskurzusnak azonban egészen más a célja. Ahogyan a lehetségesvilág-beszéd-módnak is: az aktuális világbeli lehetőségekről a lehetséges világok terminusai-ban beszámolni nem ugyanaz, mint történetet mesélni. Általánosan fogalmazva: a fogalmi keretek (vagy bizonyos konkrét diskurzusok „szótárai”) nem *narratív forgatókönyvek* – még akkor sem, ha bizonyos fogalmi kereteket (és „szótárakat”) lehet narratív magyarázatok megalkotásához is használni.

Mi több, a fenti második idézetben kiemelt funkcióbeli hasonlóság sokkal inkább a pótolhatatlansági feltételt támasztja alá, mintsem a kvázi-fikcionalitás tartalmát adja meg. Voltaképpen a pótolhatatlansági feltétel kifejtésével, magyarázatával van dolgunk. Elképzelhető, hogy az irodalmi és a népi pszichológiai „elbeszélések” valóban hasonló szerepet töltenek be az életünkben. *Önmagában* a funkcióbeli hasonlóság ténye azonban nem sokat árul el arról, melyek lennének a pszichológiai narratívák és a „hagyományos” fiktív narratívák közös tulajdonságai – azok a tulajdonságok, amelyek alkalmassá teszik ezeket a diskurzusokat a céljuk elérésére (a fogalmi apparátus gazdagításától az önmegértés elmélyítéséig).

Ugyanez áll a második ambiciózus válaszra is, amely a kiválasztott diskurzusok és a narratív fikciók sajátos *episztemikus értékére* hivatkozik. R. M. Sainsbury szerint a fiktív tartalmú állítások „következtetési hidakat” képeznek a való világra vonatkozó igaz állítások között (Sainsbury 2010. 178–179). A matematikai fikció „átsegít minket” bizonyos (konkrét fizikai tárgyakra vonatkozó) empirikus tények ismeretétől más empirikus tények ismeretéhez. Éppúgy, ahogyan a jó regények – miközben kitalált karaktereket mozgatnak, és elképzelt eseményeket visznek színre – szemléletes forgatókönyveket kínálnak fel a tényleges emberi cselekvések, konfliktushelyzetek stb. értelmezéséhez és előrejelzéséhez; azaz bővítik az emberi természetre vonatkozó tudásunkat. Feltéve, hogy ez az analógia áll (amivel kapcsolatban komoly kételyeink vannak), Sainsbury elemzéséről ugyanazt mondhatjuk, mint Demeteréről: a szerző pusztán annyit állapít meg, hogy a kérdéses diskurzusok *hasznosak*, és azt állítja, hogy ez a haszon episztemikus jellegű. Arról azonban nem árul el semmi közelebbit, hogy például a matematikai „fikciót” ezen (illetve a másik két feltételben foglaltakon) túlmenően mi teszi *fikcionálissá*.

A harmadik ambiciózus válasz másik irányból közelíti meg a kérdést: a diskurzus funkciója vagy értéke helyett a résztvevők tevékenységére koncentrál. Bár harmadikként említjük, ez a leginkább elterjedt érvelésmód a fikcionalista szakirodalomban. (Igaz, a szerzők ritkán teszik explicitté, hogy az alábbi gondolatmenet segítségével a kvázi-fikcionalitási feltételt igyekeznek tartalommal feltölteni.) A kiindulópont Kendall L. Walton (1990) nagyhatású elemzése. Walton szerint a narratív fikciók használatának – létrehozásának, értelmezésének és értékelésének – társadalmi gyakorlatát az jellemzi, hogy a diskurzus résztvevői egyfajta „úgy teszünk, mintha elhinnénk” típusú színleléses játékban vesznek részt [*game of make-believe*]. Számos fikcionalista szerző azt állítja: a kiválasztott

diskurzusok szintén így működnek – és pontosan ez az, ami kvázi-fikcionálissá teszi őket.

A színlelés vagy a tettetés [*pretense*] waltoni fogalma vagy annak valamilyen közeli rokona kétségkívül jó szolgálatot tehet a fikcionalistáknak, amikor megpróbálják leírni, milyen mentális attitűddel viszonyulnak a kiválasztott diskurzus résztvevői a kifejezett proposíciókhoz. (Persze más jelölteket is ismerünk e mentális attitűd szerepére: vannak, akik „színlelés” helyett „feltételes elfogadásról”, „előfeltevésről” és „bizonyos előfeltevés fényében feltételesen igaznak tartásról”, vagy „a proposíció való világbeli egzisztenciális következményei iránti semlegességről” stb. beszélnek.) De vegyük észre: ez a leírás ismét nem a kvázi-fikcionalitás önálló feltételét adja meg, hanem az elkötelezetlen beszédmód feltételét specifikálja. A színlelés vagy a tettetés az egyik *változata* annak a mechanizmusnak, amelynek révén az elkötelezetlen beszédmód megvalósulhat.

Ám ez önmagában véve még nem jelent problémát. Hiszen a fikcionalista rámutathat: a színlelés/tettetés terminusaiban megfogalmazott kvázi-fikcionalitási feltétel igenis valódi magyarázati munkát végez az elemzésben. Tudniillik tartalmaz kikötést vezet be: azt állítja, hogy a kiválasztott diskurzusok esetében olyan módon valósul meg az elkötelezetlen beszédmód, ami *sajátosan a narratív fikciókra jellemző*. Ez azonban nem igaz. Arra hivatkozva, hogy a diskurzus beszélői és hallgatói valamiféle színleléses gyakorlatban vesznek részt, nem tudunk különbséget tenni egyfelől a kiválasztott diskurzusok és a fikció, másfelől pedig az elkötelezetlen beszédmód egyéb esetei között. Aki bizonytalan hipotézisek vagy sejtések következményeiről okoskodik, vagy nyilvánvalóan őszintétlen módon vigasztalja a társát, vagy üres politikai szlogeneket mantráz, az maga is *színlel*: úgy tesz, mintha elhinné a kifejezett proposíciókat (a hallgatók pedig azt színlelik, hogy úgy gondolják, hogy a beszélő elhiszi ezeket a proposíciókat) – vagy legalábbis elemezhető így a kommunikációs viselkedése. Márpedig eredetileg pontosan az motiválta a kvázi-fikcionalitási feltétel bevezetését, hogy ezeket a diskurzusokat „leválaszthassuk” a releváns fikcionális diskurzusokról.

Elképzelhető, hogy fikcionalista vitapartnerünk azt felelné az ellenvetésre: semmi nem múlik azon, hogy a kérdéses diskurzusokat a *narratív fikciók* vagy úgy általában véve a *színleléses gyakorlatok* mintájára elemezzük, és ez utóbbit nevezzük „fikciónak”. Teljesen felesleges a fiktív beszédaktusok egyes típusait megkülönböztetnünk egymástól; így értelemszerűen a kvázi-fikcionalitási feltételnek sincs ilyesféle szerepe. A kiválasztott diskurzusok azért kvázi-fikcionális természetűek, mert az első három feltételben foglaltakon (propozicionalitás, elkötelezetlenség, pótolhatatlanság) túlmenően színlelés vagy tettetés jellemzi őket – és pont. Igen, a narratív fikciókkal kapcsolatos (azokon belüli vagy azok tartalmára vonatkozó) megnyilatkozások mellett a fent említett beszédaktusok is fiktív természetűek. Mint még oly sok más diskurzus, a „jogi fikcióktól” a hétköznapi metaforákig vagy az ironikus megnyilvánulásokig. Ez azonban nem

kell, hogy aggodalommal töltse el a fikcionalistát, mert semmivel nem csökkenti elemzésének magyarázóerejét.

Szögezzük le: szavakon természetesen nincs értelme vitatkozni. Ha a fikcionista csupán ennyit szeretne érteni a „fikció” fogalmán, megteheti. Viszont szeretnénk ismételten felhívni rá a figyelmet: a kvázi-fikcionalitási feltétel csak akkor végez valódi magyarázati munkát az elemzésben, ha *többet* mond, mint az elkötelezetlen beszédmód feltétele. Az elkötelezetlenséget fogalmilag el kell tudnunk választani a kvázi-fikcionalitástól. Ha a fikcionista a fikció ennnyire tág, színlelésalapú fogalmával dolgozik (‘a beszélő úgy tesz, mintha elkötelezné magát az általa kifejezett proposíció igazsága mellett, ám valójában nem kötelezi el magát mellette’), nem lesz képes erre. Vajon melyek lennének az elkötelezetlen beszédmód azon esetei, amelyek *nem* foglalnak magukban színlelést vagy tettetést, s így *nem* tartoznak a fikció kategóriája alá? Amíg erre a kérdésre a fikcionista nem tud választ adni, addig teljesen felesleges a fikció fogalmára hivatkoznia – a színlelés ugyanígy megteszi. Elmélete semmit nem nyer a fikció fogalmával, és semmit nem veszítene, ha ez a kategória hiányozna belőle.

Összefoglalva: az ambiciózus fikcionista javaslatok vagy (i) nem általánosíthatók a fikcionálisan értelmezni kívánt diskurzusok összes fontosabb esetére, és még a mentális diskurzusnak is csak bizonyos alkalmazásaira állnak (*narratív struktúra*), vagy (ii) valamelyik korábbi feltétel megszorításának tekinthetők: a pótolhatatlansági feltétel (*sajátos funkció, sajátos episztemikus érték*) vagy az elkötelezetlen beszédmódra vonatkozó feltétel (*színlelés*) specifikálásának. És joggal kételkedhetünk benne, hogy akár a kiválasztott diskurzusok sajátos episztemikus értékére és funkciójára, akár a színlelésen (vagy tettetésen) alapuló működésére hivatkozva elválaszthatnánk ezeket a diskurzusokat az elkötelezetlen beszédmód más fontos eseteitől. Mindent egybevetve: a fikció fogalma nem tölt be valódi magyarázó szerepet a fikcionalisták érvelésében.

Mégis érthető, hogy a fikcionalisták beemelik az elméletükbe a kvázi-fikcionalitás feltételét – annak ellenére, hogy nem bíznak rá szubsztantív teoretikus munkát. Ugyanis pompás *érvelési-retorikai eszköz*. A fikcionista rámutathat: javaslata nem életidegen filozófiai konstrukció, ugyanis léteznek a világban olyan *legitim diskurzív gyakorlatok*, amelyeket pontosan úgy szokás jellemezni, ahogyan ő a kiválasztott diskurzusokat leírja. (Azaz: proposicionális tartalmat közvetítő, „elkötelezetlen” és hasznos beszédmódként.) Ha a fikcionalisták csak annyit mondanának, hogy a szóban forgó diskurzusok mondatainak van proposicionális tartalmuk, és ezek a proposíciók az igazság várományosai, jöllehet a diskurzus résztvevői nem kötelezik el magukat a kifejezett proposíciók igazsága mellett, mindazonáltal a diskurzust pótolhatatlannak tartjuk, sokkal kevésbé lenne az elemzésük meggyőző, mintha azt is hozzátennék: „ezt egyébként jól ismerjük az élet más területeiről is, lám, a narratív fikciók éppen ilyenek”.

2. A *minimalista* válasz

Mindez azonban csupán a történet egyik oldala. A továbbiakban vizsgáljuk meg a teoretikusan jóval kevésbé költséges *minimalista* választ a kiválasztott diskurzusok és a narratív fikciók hasonlóságát firtató kérdésünkre! Mivel a „fikció” tág fogalmának alkalmazását – melynek értelmében *minden* színlelésalapú kommunikációs gyakorlat fiktív természetűnek minősülne – a fenti okokból nem tartjuk célravezetőnek, ezért továbbra is abból fogunk kiindulni, hogy a fikcionalista elméletek a kiválasztott diskurzusok és a *narratív fikciók* hasonlóságára apellálnak.

A *minimalista* állítás tehát a következő: a fikcionalista módon értelmezett diskurzusok és a narratív fikciók hasonlósága mindössze annyiban áll, hogy egyikük teljesíti a propozicionalitás és az elkötelezetlen beszédmód feltételét. (Az egyszerűség kedvéért a pótolhatatlanságot az alábbiakban figyelmen kívül hagyjuk.) Mivel az elkötelezetlen beszédmód feltétele előfeltételezi a propozicionalitási feltétel teljesülését, a kvázi-fikcionalitási feltétel voltaképpen a következőt mondja ki:

Kvázi-fikcionalitás: a kiválasztott diskurzusok abban a tekintetben hasonlítanak a narratív fikciók használatának paradigmatis eseteire, hogy (KF1) a beszélők nem kötelezik el magukat az általuk kimondott mondatok szó szerinti tartalmának aktuális igazsága mellett, és (KF2) a hallgatók nem az „azt hiszem, hogy...” [*belief*] mentális attitűdjével viszonyulnak a beszélők által végrehajtott megnyilatkozások során kimondott mondatok szó szerinti tartalmához.

Vajon KF1 és KF2 tényleg releváns módon hasonlót tesz a kiválasztott diskurzusokat a narratív fikciók paradigmatis eseteihez? Komoly kétségeink vannak.

Azt állítjuk, hogy a *minimalista* módon értelmezett kvázi-fikcionalitási feltétel részben *helytelenül*, részben *félrevezetően* ragadja meg az elmélet által elemzett diskurzus (a továbbiakban: D_F) és a paradigmatis narratív fikciók hasonlóságát. Következésképpen egy fikcionalista elmélet (a továbbiakban: E_F) hiába mutatja meg, hogy D_F megfelel a kvázi-fikcionalitás *minimalista* kritériumának, ezzel valójában mégsem azt mutatja meg, hogy D_F releváns módon hasonlítana a narratív fikciók diskurzusához.

Három állítás mellett fogunk érvelni:

- (1) KF1 és KF2 nem áll a narratív fikciók összes paradigmatis esetére.
- (2) D_F -nek vannak olyan lényegi jellemzői, amelyek nem igazak a narratív fikciókra.
- (3) A paradigmatis narratív fikcióknak vannak olyan lényegi jellemzői, amelyek nem igazak D_F -re.

(1) KF1 és KF2 nem közös tulajdonság

Számos olyan narratív fikciót ismerünk, amely nyilvánvalóan nem teljesíti KF1-et és KF2-t. Gondoljunk csak például a realisztikus környezetleírásokat tartalmazó 19. századi regényekre, vagy bármilyen nagyepikai alkotásra a „realista” zsáneren belül, amelyben a narrátor aprólékosan ismerteti a mű (kitalált) cselekményének valós történeti, politikai és társadalmi kontextusát. Ilyenkor (általában) nincs okunk feltételezni, hogy a narrátor vagy az implicit szerző ne állítaná a kérdéses proposíciókat, s így ne kötelezné el magát a proposíciók aktuális igazsága mellett, vagy hogy az olvasónak ne az „azt hiszem, hogy...” mentális attitűdjével kellene viszonyulnia a kifejezett tartalomhoz.⁸ Amennyiben a regényekben a szövegrészekben „tárgyi tévedéseket” tartalmaz, rendszerint joggal rójuk fel a hibákat a szerzőnek (vagy a mű kiadójának) – mindaddig, amíg a realizmus konvencionális műfaji normái szerint olvassuk a művet.

Mi több, a fikció *tematikus szintű tartalmát* kifejező explicit proposíciókat⁹ – lásd például az *Anna Karenina* kezdőmondatát: „A boldog családok mind hasonlóak egymáshoz, minden boldogtalan család a maga módján az.” – időnként jó okunk van a szereplők vagy a narrátor helyett közvetlenül magának az implicit szerzőnek tulajdonítani, és úgy értelmezni a kérdéses szövegrészeket (illetve magát a művet), mint amelyek révén az implicit szerző *állít* valamit az aktuális világról, és arra szeretne minket rávenni, hogy igaznak tartsuk ezeket az állításokat. A fikcióelméleti szakirodalomban persze sokan vitatják, hogy ezeket az explicit téziseket valóban helyes-e közvetlenül az aktuális világunkra vonatkoztatni (az érvek ismertetésére ezúttal nincs lehetőségünk). Az viszont bizonyosnak tűnik, hogy a művek *implicit tematikus szintű tartalmát* vagy „tanulságait” általában a mi világunk összefüggérendszerén belül szokták értelmezni az olvasók. Noël Carroll így írja le a folyamatot: a befogadók a regények „implicit téziseit – amelyek révén a művek hús-vér szerzői kifejezik, mit gondolnak az életről, a társadalomról, a moralitásról stb. – rávetítik a fikción kívüli világra, és ilyenkor az irodalmi értelmezés (vagy tágabb értelemben véve a művészeti értelmezés) javarészt e tézisek azonosítására irányul” (Carroll 1992/2001. 167). Egy szó mint száz: a narratív műalkotások tartalmát alkotó proposíciók még a tipikus vagy paradigmatisztikus esetekben is a lehető legváltozatosabb módokon kapcsolódhatnak az aktuális világ tényeihez, ezért nyilvánvalóan nem igaz, hogy KF1 és KF2 minden megszorítás nélkül helyesen jellemezné a narratív fikciók diskurzusát.

A fikcionalista ezen a ponton valószínűleg arra hivatkozna, hogy KF1 és KF2 kizárólag a diskurzus mondatainak *szó szerinti* tartalmáról szól – s így az implicit tematikus szintű tézisekre alapozott ellenvetés elesik. A további példákat pedig könnyűszerrel hatástalaníthatja egy egyszerű manőverrel: az említett

⁸ Vö. Friend 2012. 184; Carroll 1992/2001. 165.

⁹ A fogalommal kapcsolatban lásd Lamarque 2010/2014. 128–129.

szövegrészekben (realista környezetleírások stb.) a beszélők valójában nem fiktív beszédaktusokat hajtanak végre, hanem „hagyományos” beszédaktusokat. A fikcióelméleti szakirodalomban bevett eljárásnak számít, hogy a szerzők „a fikcionalitás kritériumát a teljes művek helyett elsősorban a művek bizonyos részeire alkalmazzák” (Friend 2012. 186). Ezek a filozófusok abból indulnak ki, hogy nem a szövegek *egésze* értelmezendő fikcióként, hanem csak *bizonyos* megnyilatkozások: a narrátor egyes közlései [*statement*] (Currie 1990) vagy a mű elképzelt cselekményét alkotó narratívák (Davies 2015). A fikcionalista ugyanerre apellálhat: D_F nem a narratív fikciókhoz, hanem a fiktív közlésekhez vagy a fiktív narratívákhoz hasonlít – és ez utóbbiaknak KF1 és KF2 már valóban lényegi jellemzője.

Mi nem vagyunk erről meggyőződve. Első pillantásra nem tűnik tökéletesen képtelennek a következő érvelés: amikor egyes fikciós művek narrátorai vagy implicit szerzői valóságos történeti személyekről vagy eseményekről, földrajzi helyszínekről stb. beszélnek, akkor azzal együtt, hogy ezeket a mondatokat ténylegesen állítják, végső soron továbbra is a fikció keretein belül maradnak. Hiszen ezek a történeti személyek, események és földrajzi helyszínek a *fikció cselekményének* részét képezik. A kérdéses szövegrészek nem válnak el a regények, novellák (stb.) további, merőben fiktív tartalmú szövegrészeitől. A narrátor vagy az implicit szerző nem „váltogat” a különböző természetű diskurzusok között: az ilyen megnyilatkozások során a narrátorra vagy az implicit szerzőre *egyszerre* igaz, hogy nem elkötelezetlen megnyilatkozásokat tesz, ugyanakkor a fikció diskurzusán belül marad.

Természetesen tisztában vagyunk vele, hogy ami az egyik filozófusnak *modus ponens*, az a másiknak *modus tollens*. Így tehát fikcionalista vitapartnerünk a narrátor fiktív tartalmú és nem fiktív tartalmú megnyilatkozásainak elválaszthatatlanságából arra fog következtetni, hogy KF1 és KF2 ez utóbbiakra *is* áll. De mindez nem változtat az összképen: vannak olyan regények, filmek (stb.), amelyek hagyományosan elvárják tőlünk, hogy az aktuális világra vonatkoztassuk az általuk kifejezett proposíciókat, és igaznak tartjuk őket – ez pedig csak akkor lehetséges, ha azt feltételezzük, hogy a mű „mögött álló” ágens elkötelezte magát az igazságuk mellett. Következésképpen KF1 és KF2 biztosan nem lehet igaz általában véve minden narratív fikcióra.

Ám az igazi problémák még csak most következnek.

(2) Döntő különbség: D_F lényegi tulajdonságai

A fikcionalista elméletek különböznek a tekintetben, hogy azt állítják: a kérdéses diskurzusokhoz tartozó megnyilatkozásokat az teszi fiktívvé, hogy a beszélők valamilyen más, a kimondott mondat szószerinti tartalmától *különböző tartalmat* közvetítenek a megnyilatkozással [*content fictionalism*], vagy azt állítják, hogy a beszélők valamilyen másik, az állításaktustól *különböző beszédaktust* hajtanak

vége a mondat kimondásával [*force fictionalism*].¹⁰ (És persze számos fikcionista szerző mindkettőt egyszerre állítja.) A továbbiakban koncentráljunk az első lehetőségre.

Kiindulópontunk a következő: a fikcionalisták szerint a kiválasztott diskurzusok beszélői a megnyilatkozások révén bizonyos – a szószerinti tartalomtól különböző – tartalmakat állítanak [*assert*] vagy pragmatikailag közvetítenek, „implikálnak” [*pragmatically implicate*], amelyet a megnyilatkozás „valódi tartalmának” [*real content*] nevezhetünk. Ezek a tartalmak a következők lehetnek:

- (a) metafikciós állítások: „A *D* diskurzushoz tartozó fikció szerint [*p*]” – ahol is *p* a megnyilatkozás során kimondott mondat szószerinti tartalma (az álláspont neve: prefix fikcionalizmus);
- (b) olyan állítások, amelyek azon feltételek fennállását mondják ki az aktuális világban, amelyek teljesülése esetén a megnyilatkozás során kimondott mondat szószerinti tartalma a fikció szerint igaz lesz (az álláspont neve: színlelésalapú [*pretense*] fikcionalizmus);
- (c) olyan állítások, amelyek azon feltételek fennállását mondják ki az aktuális világban, amelyek teljesülése esetén a megnyilatkozás során kifejezett metaforikus/figuratív tartalom igaz lesz a tárgyára (az álláspont neve: figuralizmus).

Vajon hogyan vetíthetjük rá a „valódi tartalom” és a „fiktív tartalom” (azaz a kimondott mondatok szószerinti tartalma) e háromféle megkülönböztetését a narratív fikciók diskurzusára? Állításunk szerint: sehogy.

Vizsgáljuk meg először az (a) megoldást. A narratív fikciókkal foglalkozó szakirodalom szerzői – intuíciónkkal egybehangzó módon – általában ragaszkodnak hozzá, hogy az elbeszélő szövegek narrátora alapesetben *nem* a fikció tartalmáról beszél, azaz nem metafikciós állításokat tesz, hanem egyszerűen előadja a történetet.¹¹ A fenti megkülönböztetés tehát a fikción *belüli* diskurzusra nem alkalmazható (néhány bonyolult esetet leszámítva, amikor is a regény szereplői tudatában vannak saját fiktivitásuknak, vagy beágyazott fikcióval van dolgunk stb.). A *fikcióról szóló* diskurzusra viszont igen: arra, amikor valaki beszámol egy regény, film, színdarab stb. tartalmáról.¹² A prefix fikcionalizmus tehát a para-fiktív beszámolók analógiájára szeretné elemezni a kiválasztott diskurzus mondatait. Vajon működik-e ez a párhuzam?

Nem igazán. A para-fiktív beszámolók esetében a beszélő jellemzően *nem* implicit módon kommunikálja a kifejezni kívánt proposíciókat, miként a prefix fik-

¹⁰ A megkülönböztetéshez lásd Matti Eklund szócikkét a *Stanford Encyclopedia of Philosophy*-ban (Eklund 2024).

¹¹ Andrea Bonomi és az ő nyomán Manuel García-Carpintero ezt a használatot textuális használatnak nevezi (Bonomi 2008. 5; García-Carpintero 2022. 308).

¹² A szakirodalomban ezeket a megnyilatkozásokat para-fiktív beszámolóknak vagy a mondatok paratextuális használatának nevezik.

cionalista szerint D_F résztvevői teszik. Hanem egyszerűen kimond egy olyasféle mondatot, hogy „*A jedi visszatér* szerint Darth Vader volt Luke Skywalker apja”, és ezzel elkötelezi magát a szószerinti tartalom igazsága mellett. Azaz *állítja* a szó szerint kifejezett proposíciót. Természetesen a beszélő megteheti, hogy az egyszerűség kedvéért elhagyja a mondat elejéről „az F fikció szerint” szerkezetet (intenzionális mondatoperátort); ám erre kizárólag akkor van lehetősége, ha a társalgási kontextus egyértelművé teszi, hogy a beszélgetés az F fikció tartalmáról szól. Ezzel szemben a prefix fikcionalista kénytelen azt állítani, hogy D_F beszélői *mindig* (vagy *jellemzően*) így járnak el – hiszen elemzése szerint a diskurzus résztvevői nincsenek tudatában annak, hogy nem magáról a diskurzus tárgyáról, hanem a diskurzust megalapozó fikció tartalmáról beszélnek. Ez nagyon implauzibilis elgondolás: nehéz elhinni, hogy komplett hétköznapi és tudományos diskurzusok a résztvevők (többségének) tudtán kívül metadiskurzusokként működnek. És a parafiktív beszámolókkal vont párhuzam semmivel nem teszi a magyarázatot valószínűbbé. A narratív fikciók tartalmáról szóló diskurzusnak ugyanis konstitutív eleme, hogy a résztvevők képesek felismerni, *miről* szeretne beszélni a másik: arról, hogy bizonyos fikciók *szerint* hogyan állnak a dolgok a világban, vagy magukról a dolgok állásáról – ami D_F -re nem áll.

Ami a (b) és a (c) megoldást illeti: nehéz eldönteni, hogy a narratív fikciók esetében pontosan mit is feleltethetnének meg a fikcionalista módon értelmezett megnyilatkozások „valódi tartalmának”. A legjobb jelölt a narratív szövegek már többször említett implicit vagy levezetett tematikus szintű tartalma (Lamarque 2010/2014. 129–130) – azaz azok az általános „tézisek” (az emberi természetről, a társadalom működéséről, vagy bármiről, ami a mű átfogó témájához tartozik), amelyeket a mű áttételesen, művészi eszközökkel közvetít. A kompetens befogadónak képesnek kell lennie levezetni ezeket a proposíciókat a mű szövegéből; szokás szerint ezt a (rendszerint legkevésbé sem triviális) levezetési folyamatot nevezzük a mű irodalmi interpretációjának. Sajnos azonban a fikcionalista ezen az úton sem juthat messzire.

A narratív fikciók esetében az implicit tematikus szintű tartalmat az olvasó *kikövetkezteti* a szöveg szószerinti tartalma (és a narrátor által implicit módon kommunikált proposíciók) alapján. E_F leírása szerint azonban D_F beszélőjével és hallgatóival valami nagyon más történik. A legtöbb fikcionalista elmélet *hermeneutikai* jellegű, tehát azt állítja, hogy a kiválasztott diskurzus *fikcióként értelmezhető*: függetlenül attól, hogy a résztvevők hogyan írnák le a tevékenységüket, ők valójában színleléses tevékenységet végeznek (azaz nem kötelezik el magukat az általuk kifejezett proposíciók aktuális igazsága mellett). A diskurzuson „belülről” persze ez nem így tűnik, ezért ha szeretne ragaszkodni az empirikus tényekhez, a hermeneutikai fikcionalistának azt kell mondania: D_F beszélői és hallgatói nincsenek tudatában annak, hogy fikcionális diskurzusban vesznek részt. Így viszont a következő helyzet áll elő: E_F szerint D_F beszélője valami mást közvetít a megnyilatkozásával, mint amit a mondata szó szerint jelent, és ezt a

„valódi tartalmat” a narratív fikciók implicit tematikus tartalmának mintájára kell elemeznünk, amely a kikövetkeztetett vagy levezetett jelentés egyik változata – miközben E_F azt is állítja, hogy D_F résztvevői *nem képesek* kikövetkeztetni vagy levezetni ezt a tartalmat, mert *eszükbe sem jut*, hogy bármit ki kellene következtetniük vagy le kellene vezetniük a megnyilatkozásból a kimondott mondat szó szerinti tartalmán túl.

Fenti ellenvetéseink egy rugóra jártak: a fikcionalista nem tudja elmagyarázni, hogyan jön létre a D_F keretei között végrehajtott megnyilatkozások „valódi tartalma”, mert nem támaszkodhat az implicit kommunikáció bevett pragmatikai elméleteire. Ezek az elméletek ugyanis szinte kivétel nélkül döntő szerepet szánnak azoknak a következtetési folyamatoknak, amelyek a társalgás résztvevőinek közlési szándékaira és a rájuk vonatkozó hallgatói feltételezésekre támaszkodnak. Mivel E_F szerint a diskurzus beszélői és hallgatói nem tudják, hogy a mondataikat fiktív módon használják, vagy legalábbis nem tudatosítják magukban ezt a tényt, így semmi sem ösztökéli őket arra, hogy a szó szerinti jelentésen túlmutató közlési szándékot tulajdonítsanak egymásnak (és beszélőként elvárják a társalgás résztvevőitől, hogy ilyesféle közlési szándékot tulajdonítsanak nekik). Az E_F elemzésében szereplő „valódi tartalom” vagy „állított tartalom” nem *kommunikációs jelentés*. Nem is lehet az, hiszen E_F – legalábbis annak hermeneutikai változatában – arra a gondolatra épül, hogy a diskurzus résztvevői tudtukon kívül mást állítanak, mint amit állítani gondoltak és szerettek volna, és mást értenek meg a megnyilatkozásokból, mint amit tudomásuk szerint megértettek. A regények, filmek, színdarabok (stb.) jellemzően implicit kommunikációs eszközökkel közvetítik a „valódi tartalmukat” – ezért jó okkal kétkedhetünk benne, hogy a narratív fikciókkal vagy a történetmeséléssel mint tényleges kommunikációs gyakorlattal vont fikcionalista analógiának lenne bármekkora magyarázóereje.

(3) Döntő különbség: a narratív fikciók lényegi tulajdonságai

A fikció meghatározásával foglalkozó filozófusok egyetlen dologban biztosan egyetértenek: „a fikciót nem lehet megkülönböztetni attól, ami nem fikció pusztán szintaktikai vagy szemantikai tulajdonságok alapján” (Friend 2011. 182).¹³ E_F viszont arra a gondolatra támaszkodik, hogy a fikciót, illetve a diskurzus fikcionalista értelmezését bizonyos kifejezések használata hívja elő. Ez már önmagában véve megkérdőjelezi az analógia érvényességét.

Hasonlóan komoly különbség a narratív fikciók diskurzusa és D_F között, hogy míg a narratív fikciók szükségképpen hiányosak, azaz „üres helyeket” tartalmaznak, és konvencionálisan meg van határozva, hogy a közönség tagjainak a szöveg melyik „üres helyeit” *kötelező, lehetséges* vagy épp *tilos* kitölteniük a képzeletükre

¹³ Lásd még: Lamarque 2014. 92; Kroon–Voldolini 2019.

támaszkodva (Williams–Woodward 2021), addig a fikcionalisták által kiválasztott diskurzusokat megalapozó állítólagos fikciók nem ilyenek. Önmagában nem az jelenti a problémát, hogy a narratív fikciók alapján nem rendelhetünk minden releváns propozícióhoz igazságértéket, hiszen ezt E_F is kezelni tudja. Hanem az, hogy míg az „üres helyek” jelenléte a szövegben a narratív fikciók esetén *feature* (a fiktív történetmesélésnek éppen az az egyik célja, hogy a művek izgalmas interpretációs feladatot adjanak a közönségnek), addig D_F fikcióinál *bug*. Például a népi pszichológia diskurzusának résztvevői igencsak bajban érezhetik magukat, ha kiderül, hogy elméletük a lényegi pontokon „hiányos”.¹⁴

De térjünk rá a legfontosabb különbségre! A kortárs művészetfilozófusok jellemzően az alábbi fikciódefiníció valamilyen változatával dolgoznak (vagy legalábbis ezt tekintik *kiindulópontnak*, amivel szemben megfogalmazhatják a saját álláspontjukat):

Fikció: egy megnyilatkozás akkor és csak akkor fiktív, ha (i) a beszélőnek szándékában áll, hogy a hallgató úgy tegyen, mintha elhinné [*make-believe*] a megnyilatkozás tartalmát, illetve elképzelje azt; (ii) a beszélőt elsősorban nem a hűséges elmondás kényszere [*fidelity constraint*] vezérli a narratíva megalkotása során („a narratívának olyan módon kell tálalnia a tartalmát, ahogyan bizonyos aktuális események lezajlottak”), hanem általában véve a „történetmondásra” irányuló szándéka (Davies 2022. 244).¹⁵

Vajon minden további nélkül alkalmazható ez a definíció D_F beszélőjére? Szerintünk nem. Az (i) feltétellel kapcsolatos problémákról az imént már részletesen beszéltünk (röviden: D_F beszélőjének E_F alapján *nem* tulajdoníthatunk ilyen szándékot, vagy ha mégis, akkor ez a szándék nem transzparens saját maga számára), ezért most koncentráljunk az (ii) feltételre.

Első ránézésre e tekintetben mintha állna az analógia. E_F szerint D_F beszélője nem kötelezi el magát a kifejezett tartalom aktuális igazsága mellett – amit értelmezhetünk úgy, hogy a regények (stb.) narrátorához vagy implicit szerzőjéhez hasonlatosan ő sem tartja magára nézve kötelezőnek a hűséges tálalásra vonatkozó előírást. (Továbbá nem feltételezi, hogy a közönsége ezt feltételezné róla stb.) Hőseink – a fiktív szövegek narrátora vagy implicit szerzője, illetve a D_F diskurzus keretei között megszólaló személy – tevékenységének tényellentétes profilja azonban lényegileg különbözik egymástól.

¹⁴ Amber Ross ugyanerre a különbségre hívja föl a figyelmet a mentális fikcionalizmus kapcsán: bár mind a narratív fikciók, mind a népi pszichológia „fikciója” hiányos, ezért bizonyos állítások igazsága eldönthetetlen marad bennük, a népi pszichológia fejleszthető (Ross 2022. 193–194). A generálási szabályokat, amelyek a színlelt állításokat a valósággal összekötik, és amelyek a népi pszichológiai állításokat igazságértékkel ruházzák fel, ki lehet javítani – akár koncepuális, akár empirikus kutatás révén. Sőt, elvben minden bizonytalanság eltüntethető. A narratív fikciónál ellenben a bizonytalanságok állandóak és mindig megmaradnak.

¹⁵ A definíció klasszikus változata: Currie 1990. 46. Lásd még Friend 2012. 184.

Tényellentétes elkötelezetlenség: Ha a beszélő tudná, hogy a megnyilatkozása révén kifejezett proposíció igaz, megnyilatkozása révén továbbra sem kötelezné el magát a kifejezett proposíció igazsága mellett.

Ez az összefüggés a narratív fikciók beszélőjére igaz, D_F beszélőjére viszont – jellemzően – nem. Miért? Hagyományosan úgy szoktuk gondolni, a narratív fikció természetéhez hozzátartozik, hogy a beszélő nem tartja magára nézve kötelezőnek a hűségese tállásra vonatkozó előírást – ám ennek nem ismeretelméleti okai vannak. Ha megváltozna a beszélő meggyőződéseinek episztemikus státusza, ez nem befolyásolná a hűségese tállásra vonatkozó előírással kapcsolatos elköteleződését. Ha Conan Doyle megtudta volna, hogy valóban élt egy Sherlock Holmes nevű detektív a 19. század végén Londonban, aki mindazt megtette, amit a szerző elbeszélései és regényei neki tulajdonítanak,¹⁶ ám a valóságos Sherlock Holmesnak vörös színű haja volt, szemben barnahajú fiktív alakmásával, akkor Doyle-nak semmi oka nem lett volna e ténynek megfelelően átdolgozni a művek szövegét. Ez az, ami D_F beszélőjére nem áll: ha kiderülne, hogy a D_F diskurzus mondatai helyesen ragadják meg a tényeket, a hűségese tállásra vonatkozó előírás azonnal életbe lépne – s E_F szerint a továbbiakban nem lenne okunk fikcionálisként értelmezni a kiválasztott diskurzust.

Röviden: míg a narratív fikciók beszélője *rendíthetetlenül elkötelezetlen* az általa közvetített proposíciók aktuális igazsága mellett, E_F szerint a D_F beszélője inkább csak *óvatosan* az. Mindketten elkötelezetlen beszédmódot használnak, de egészen más indokból – és ez nagyban megkérdőjelezi a narratív fikciókkal vont fikcionalista analógia értékét. Gondoljunk csak bele: mind a meggyőződéses antialkoholista, mind a torokgyulladástól szenvedő személy hajlamos visszautasítani a számára felkínált jéghideg korsó sört. Vajon mondanánk-e ezen felbuzdulva, hogy a torokgyulladástól szenvedő emberek antialkoholisták?

III. MI KÖVETKEZIK MINDEBBŐL?

Az egyik legfontosabb tanulság, amit az eddigiekből levonhatunk: nincs okunk egy diskurzust *pusztán azért* fikcionálisnak tekinteni, mert a diskurzus tárgyával kapcsolatban ontológiai vagy episztemikus aggályok merülhetnek fel. Az ontológiai vagy episztemikus aggályok megléte tehát nem elégséges feltétele a fikcionális értelmezésnek. Egy téves állításoktól hemzseggő történettudományos szakmunka nem válik automatikusan narratív fikcióvá – ehhez jóval több és egészen másféle kritériumnak kell megfelelnie. (Lásd a fikció fenti definícióját.) És a fikcionális értelmezéshez nem is szükséges, hogy kételkedjünk a diskurzus tárgyának létezésében. Mint láttuk, egy történetet akkor is értelmezhetünk

¹⁶ Ezzel kapcsolatban lásd Saul Kripke gondolatkísérletét (Kripke 2013. 40–42).

narratív fikcióként, ha éppenséggel minden eleme szóról szóra igaz (és mi ezzel tisztában vagyunk). A döntő szempont ugyanis nem az, hogy az állítások aktuálisan igazak-e, hanem az, hogy a beszélő érvényesek tekinteti-e magára nézve a hűsége tálalásra vonatkozó előírást.

Természetesen a fikcionalista megteheti, hogy továbbra is ragaszkodik az eredeti állításához, tudniillik hogy az ontológiai/episztemikus aggályok megléte szükséges és elégséges feltétele a fikcionális értelmezéshez – amin ő propozicionalitást és elkötelezetlenséget ért. (Mondván csakis így lehet megszabadítani a kiválasztott hasznos diskurzus résztvevőit a nem kívánatos ontológiai előfeltételesektől.) De tudomásul kell vennie: ha így jár el, a kiválasztott diskurzust *nem* a narratív fikciók hétköznapi diskurzusának mintájára elemzi.

Szintén fontos tanulság, hogy a fikcionalistának számos lehetősége van szorosabbra vonni az analógiát D_F és a narratív fikciók diskurzusa között. Például kísérletet tehet rá, hogy megmutassa: D_F résztvevői ugyanúgy *rendíthetetlenül elkötelezetlenek* az általuk kifejezett propozíciók aktuális igazsága mellett, mint a narratív fikciók beszélői. Ehhez a D_F -et alkotó megnyilatkozások tág értelemben vett kontextuális körülményeire kellene hivatkoznia; a beszélői szándékra, az elvárt vagy sztenderd hallgatói reakciókra, a társalgás során kifejezett attitűdök jellegére vagy a konvencionális műfaji „jelzésekre” stb.¹⁷

Ilyen típusú érveléssel ritkán találkozhatunk a fikcionalizmus szakirodalmában. Talán Kalderon gondolatmenete áll hozzá a legközelebb: a szerző a morális diskurzus tényeire hivatkozva igyekszik igazolni KF1 és KF2 fennállását (Kalderon 2005. 8–37). Az úgynevezett *intranszigienciából vett érv* szerint a mély morális nézetkülönbségeket az jellemzi, hogy a vitában résztvevő felektől nem várjuk el morális elköteleződéseik felülvizsgálatát – ez semmilyen értelemben véve sem episztemikus kötelességük vagy erényük. Kalderon érve azon kevés fikcionalista érv közé tartozik, amely a kiválasztott diskurzus résztvevőinek kommunikatív viselkedéséből indul ki, nem pedig a szerző által osztott ontológiai/episztemikus aggályokból. Demeter narrativista affektív fikcionalizmusa szintén a népi pszichológia diskurzusának gyakorlatára, illetve annak funkcionális elemzésére támaszkodik (Demeter 2013, 2022, 2025).

Végezetül szeretnénk röviden választ adni két lehetséges ellenvetésre. Az egyik így szól: kritikánk csak a *hermeneutikai fikcionalizmusra* érvényes (amely szerint a D_F -ek a valóságban mindig is fikcionális diskurzusként működtek, akár tudtak erről az érintettek, akár nem) – a *forradalmi fikcionalizmusra* viszont nem. Ez utóbbi álláspont a kiválasztott diskurzív gyakorlat megváltoztatását sürgeti: bár eddig D_F nem fikcionális diskurzusként működött, hiszen a résztvevők nem ismerték fel, hogy így kellene működnie, mostantól viszont valami másnak

¹⁷ Hasonló elképzelésekhez lásd Kroon és mtsai. 2019. 114–115.

kell következnie – D_T -nek *igazi* fikcionális beszédmóddá kell változnia.¹⁸ Egyet értünk a vitapartnerünkkel: az általunk előadott érvek valóban nem cáfolták a forradalmi fikcionalizmus elképzeléseit, hiszen semmilyen módon nem igazoltuk, hogy a kiválasztott diskurzusokat ne lehetne a narratív fikciók diskurzusának mintájára megszervezni. De annyit azért határozottan szerettünk volna állítani: a forradalmi fikcionalista által megreformált diskurzus *attól még* nem fog releváns módon hasonlítani a narratív fikciók diskurzusára, hogy teljesíti a pozicionalitás, az elkötelezetlenség és a pótolhatatlanság feltételét. Ehhez arra is szükség lesz, hogy a diskurzus jövőbeli beszélői a megnyilatkozásaik során valóban rendíthetetlenül elkötelezetlenek legyenek az általuk kifejezett proposíciók igazságát illetően; továbbá arra is, hogy – amennyiben a forradalmi fikcionalista szerint e megnyilatkozásaik során a beszélők más, az általuk kimondott mondatok szószerinti jelentésétől eltérő tartalmakat közvetítenek – megfelelő kommunikációs szándékkal közvetítsék az általuk kifejezett tartalmakat. Hogy mindez ténylegesen megvalósul-e egy adott diskurzus esetében, az elsősorban empirikus kérdés, és semmi esetre sem elegendő hozzá egy filozófus javaslata.

A másik ellenvetés így szól: a beszélői szándéknak és a hallgatók tudatos elvárásainak nincs olyan fontos szerepe a fikcionális értelmezés szempontjából, mint ahogyan azt mi a narratív fikciók példájára hivatkozva állítottuk. Léteznek ugyanis *szándékolatlan* fikciós megnyilatkozások is. Íme néhány példa:

- (1) Az átlagos magyar állampolgár évente 65 kg élelmiszerhulladékot termel.
- (2) Az elektromágneses hullámok tökéletes vákuumban fénysebességgel terjednek.
- (3) Esténként lemegy a nap.¹⁹

Ezek azért fikcionális megnyilatkozások, mert bár nyilvánvalóan hamisak – nem létezik átlagos magyar állampolgár, tökéletes vákuum, és a nap sem megy le sehova esténként –, mégis minden további nélkül használjuk és „elfogadjuk” őket a hétköznapi életben.

Ismét megjegyeznénk: semmi nem utal rá, hogy ezek a megnyilatkozások a narratív fikciók mondataira hasonlítanak. Jó eséllyel az elkötelezetlen (proposicionális) beszédmód esetei közé tartoznak – ám pusztán ettől még nem lesznek fiktívek. Az (1) és a (3) valószínűleg parafrázálható olyan módon, hogy eltűnjék az elkötelezetlenség: ha visszakérdezünk, hogy „Tényleg létezik az átlagos magyar állampolgár?”, „Hova megy le a nap esténként?”, a beszélők igyekeznek pontosabb megfogalmazásokat adni.²⁰ Ezek a megnyilatkozások a narratív fikciók helyett sokkal inkább a Grice-féle „laza használatra” hasonlí-

¹⁸ A hermeneutikai és a forradalmi fikcionalizmus megkülönböztetéséhez lásd Stanley 2001.

¹⁹ Lásd Demeter és mtsai. 2022. 11–12.

²⁰ Kroon és munkatársai ezt „elkötelezetlen fogalmi redukciónak” nevezik (Kroon és mtsai. 2019. 63–65), és határozottan elváltasztják a fikcionalista értelmezésektől (uók. 69).

tanak (Grice 1989/2011. 46–47). A (2) esetében pedig egy tudományos modellel felhasználó idealizációval van dolgunk, amely sok tekintetben távol esik a narratív fikcióktól.²¹ Ha igaz is, hogy a beszélő aktuálisan nem kötelezi el magát a kifejezett proposíció igazsága mellett, csupán arról van szó, hogy *óvatos* – szemben a narratív fikciók *rendíthetetlenül* elkötelezetlen narrátorával.

IRODALOM

- Bonomi, Andrea 2008. Fictional contexts. In Bouquet, Paolo – Luciano Serafini – Richmond H. Thomason (szerk.) *Perspectives on contexts*. Stanford, CA, CSLI Publications. 213–248. [A szövegbeli hivatkozás a szerzői kéziratra vonatkozik: <http://filosofia.dipafilo.unimi.it/~bonomi/trento201102.pdf>.]
- Carroll, Noël 1992/2001. Art, intention, and conversation. In *Beyond aesthetics*. Cambridge, Cambridge University Press. 157–180. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511605970.011>
- Crane, Tim – Farkas Katalin 2022. Mental fact and mental fiction. In Demeter Tamás – Ted Parent – Adam Toon (szerk.) *Mental fictionalism: Philosophical explorations*. London, Routledge. 303–319. <https://doi.org/10.4324/9781003091073-20>
- Currie, Gregory 1990. *The nature of fiction*. Cambridge, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511897498>
- Davies, David 2015. Fictive utterance and the fictionality of narratives and works. *British Journal of Aesthetics*. 55/1. 39–55. <https://doi.org/10.1093/aesthj/ayu061>
- Davies, David 2022. Definition of fiction: State of the art. *British Journal of Aesthetics*. 62/2. 241–255. <https://doi.org/10.1093/aesthj/ayab072>
- Demeter Tamás 2013. Mental fictionalism: The very idea. *The Monist*. 96/4. 483–504. <https://doi.org/10.5840/monist201396422>
- Demeter Tamás 2022. A mental fictionalism worthy of its name: A plea for affective storyism. In Demeter Tamás – Ted Parent – Adam Toon (szerk.) *Mental fictionalism: Philosophical explorations*. London, Routledge. 86–103. <https://doi.org/10.4324/9781003091073-6>
- Demeter Tamás 2025. Affective mental fictionalism. In Demeter Tamás – Ted Parent – Adam Toon *Mental fictionalism*. Cambridge University Press. (Előkészületben.)
- Demeter Tamás – Ted Parent – Adam Toon (szerk.) 2022. *Mental fictionalism: Philosophical explorations*. London, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003091073>
- Eklund, Matti 2024. Fictionalism. In Edward N. Zalta – Uri Nodelman (szerk.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2024 Edition). <https://plato.stanford.edu/archives/spr2024/entries/fictionalism/>
- Friend, Stacie 2012. Fiction as a genre. *Proceedings of the Aristotelian Society*. 112/2. 179–209. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9264.2012.00331.x>
- García-Carpintero, Manuel 2022. 'Truth in fiction' reprised. *British Journal of Aesthetics*. 62/2. 307–324. <https://doi.org/10.1093/aesthj/ayab066>
- Grice, Herbert Paul 1989/2011. *Tanulmányok a szavak életéből*. Ford. Bárány Tibor et al. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Joyce, Richard 2013. Psychological fictionalism, and the threat of fictionalist suicide. *The Monist*. 96/4. 517–538. <https://doi.org/10.5840/monist201396424>

²¹ A tudományos modellek és a fikciók különbségeivel kapcsolatban lásd Crane–Farkas 2022. 315–318.

- Kalderon, Mark Eli 2005. *Moral fictionalism*. Oxford, Clarendon Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199275977.001.0001>
- Kripke, Saul A. 2013. *Reference and existence. The John Locke Lectures*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199928385.001.0001>
- Kroon, Frederick – Jonathan McKeown-Green – Stuart Brock 2019. *A critical introduction to fictionalism*. London, Bloomsbury.
- Kroon, Frederick – Alberto Voltolini 2019. Fiction. In Edward N. Zalta – Uri Nodelman (szerk.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2024 Edition). <https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/fiction/>
- Lamarque, Peter 2014. *The opacity of narrative*. Lanham, Maryland, Rowman and Littlefield. <https://doi.org/10.5040/9798881817589>
- Márton Miklós – Tőzsér János 2013. Mental fictionalism as an undermotivated theory. *The Monist*. 96/4. 622–638. <https://doi.org/10.5840/monist201396429>
- Márton Miklós – Tőzsér János 2022. The pragmatic approach to fictive utterances and its consequences for mental fictionalism. In Demeter Tamás – Ted Parent – Adam Toon (szerk.) *Mental fictionalism: Philosophical explorations*. London, Routledge. 199–213. <https://doi.org/10.4324/9781003091073-13>
- Nolan, Daniel – Greg Restall – Caroline West 2005. Moral fictionalism versus the rest. *Australasian Journal of Philosophy*. 83/3. 307–30. <https://doi.org/10.1080/00048400500191917>
- Ross, Amber 2022. Mental fictionalism: the costly combination of magic and the mind. In Demeter Tamás – Ted Parent – Adam Toon (szerk.) *Mental fictionalism: Philosophical explorations*. London, Routledge. 184–198. <https://doi.org/10.4324/9781003091073-12>
- Russell, Bertrand 1915/1976. Az érzéki adatok viszonya a fizikához. Ford. Márkus György. In Bertrand Russell: *Miszticizmus és logika*. Budapest, Helikon. 235–290.
- Sainsbury, Richard Mark 2010. *Fiction and fictionalism*. London–New York, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203872567>
- Searle, John R. 1969/2009. *Beszédaktusok*. Ford. Bárány Tibor. Budapest, Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet – Gondolat.
- Stanley, Jason 2001. Hermeneutic fictionalism. *Midwest Studies in Philosophy*. 25/1. 36–71. <https://doi.org/10.1111/1475-4975.00039>
- Wallace, Meg 2022. Mental fictionalism. In Demeter Tamás – Ted Parent – Adam Toon (szerk.) *Mental fictionalism: Philosophical explorations*. London, Routledge. 27–51. <https://doi.org/10.4324/9781003091073-3>
- Walton, Kendall 1990. *Mimesis as make-believe. On the foundations of the representational arts*. Cambridge, Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/2108134>
- Williams, Robert G. – Richard Woodward 2021. Cognitive role of fictionality. *Philosophy and Phenomenological Research*. 102/2. 423–438. <https://doi.org/10.1111/phpr.12660>